

Wat we weten over De Jong als premier wordt bevestigd: een prima voorzitter van de ministerraad die tegelijkertijd een aantal vernieuwingen doorvoerde in de relatie tot de pers en het koningshuis (waarmee hij reeds een bijzondere relatie had als oud-adjutant van de koningin). Doortastend als het moest; bijvoorbeeld bij de gijzeling in de Indonesische ambassade. Dat deed hij alleen: de ministers van justitie en binnenlandse zaken schitterden door afwezigheid en Luns wordt neergezet als hypernerveus, meer last dan hulp. De Jong had geluk dat hij een kabinet mocht leiden in een tijd van hoogconjunctuur waardoor het mogelijk was ieder jaar de financiële begroting met 6% structureel (!) te verhogen. Het beeld dat De Jong als bestuurder en politicus niet spraakmakend was, bevestigde hij keer op keer. Het is zijn eigen schuld, hij was bovendien ook geen partijman. Daarom is de politieke grondfout van de KVP-leiding, door de 'progressieve' minister van onderwijs Veringa als lijsttrekker voor de verkiezingen van 1971 naar voren te schuiven en niet De Jong, niet geheel onbegrijpelijk. Van de premierbonus werd aldus afgezien en de auteurs geven fijntjes weer hoe De Jong op de mestvaalt van de geschiedenis werd gegooid. Daardoor bleef De Jong de politieke figuur die hij bij zijn aantreden als premier was: een overgangsfiguur.

Ron Stevens

C. Willemsen, *De belofte van het hiemumaals. Zeventig jaar ambulante geestelijke gezondheidszorg in het gewest Breda 1929-1999* (Nijmegen: SUN, 2001, €39,50, ISBN 90 5875 023 X).

De Nederlandse geschiedschrijving van de psychiatrie bloeide in het afgelopen decennium. De hausse was vooral te danken aan een aantal gedetailleerde studies over psychiatrische inrichtingen, vaak naar aanleiding van jubilea. Vergelijkbaar historisch onderzoek naar de psychiatrische zorg buiten de inrichtingsmuren, de ambulante geestelijke gezondheidszorg, is echter nog schaars. Naar aanleiding van de fusie in 1999 van de Regionale instelling voor ambulante geestelijke gezondheidszorg (Riagg) in Breda met een psychiatrisch ziekenhuis en een Regionale instelling voor beschermende woonvormen schreef Cees Willemsen een lokale geschiedenis van de extramurale geestelijke gezondheidszorg vanaf 1929. In dat jaar werd in Breda een buitendienst van het katholieke gesticht Voorburg te Vught opgericht ten behoeve van de voor- en nazorg voor psychiatrische patiënten die uit de inrichting waren ontslagen of die nog niet waren opgenomen. Deze vorm van sociale psychiatrie bestond uit wekelijkse spreekuren door psychiaters en huisbezoeken door verpleegsters. In de jaren dertig werd deze voorziening uitgebreid met spreekuren voor kinderen met psychische stoornissen. Het streven om de oplopende kosten van de gestichtsverpleging te drukken vormde de belangrijkste drijfveer, maar daarnaast wezen de betrokkenen ook op de noodzaak om het volk geestelijk te verheffen en criminaliteit en sociale overlast te voorkomen. Na de oorlog vormde de ongerustheid over onzedelijkheid en 'onmaatschappelijkheid' een belangrijke drijfveer voor de oprichting van een zogenaamd Medisch-opvoedkundig bureau (MOB) en een katholiek huwelijksbureau. In de jaren vijftig en zestig raakten steeds meer beroepsgroepen bij de hulpverlening betrokken: naast artsen en sociaal-psychiatrisch verpleegkundigen vooral psychologen en maatschappelijk werkers. Geleidelijk veranderde de hulpverlening toen van karakter: de morele benadering maakte plaats voor een psychologiserende invalshoek en vanaf 1970 ook voor een maatschappijkritische en emancipatorische optiek. In de jaren zeventig kwamen in Breda nieuwe vormen van geestelijke gezondheidszorg tot ontwikkeling: psychohygiënische preventie, jongerenhulpverlening en psychotherapie. Begin jaren tachtig werden de verschillende voorzieningen, zoals overal in Nederland, gebundeld in een Riagg en eind jaren negentig fuseerde deze weer met de lokale intra- en semimurale psychiatrische instellingen.

Tussen 1935 en 1995 trad een vertienvoudiging op van het aantal mensen dat een beroep deed op de ambulante geestelijke gezondheidszorg, zo signaleert Willemsen. De titel van het boek geeft bondig zijn verklaring van de sterk gegroeide behoefte aan professionele hulpverlening weer: de gerichtheid op het hiernamaals maakte plaats voor nadruk op het 'hiernumaals' en dat ging volgens hem gepaard met 'spirituele verarming' en 'verlies van zingeving'. (42) Secularisering en ontzuiling leidden ertoe dat de godsdienstige levensbeschouwing en de daarbij horende zekerheden verloren gingen en mensen op zichzelf werden teruggeworpen als het om de zingeving aan het leven ging. De individualisering en het wegvallen van sociale controle zorgden niet alleen voor bevrijding, maar ook voor verwarring. Jammer genoeg blijft deze — voor de hand liggende — verklaring niet veel meer dan een hypothese, want zij wordt nauwelijks met feitelijke gegevens gestaafd. Willemsen verwijst enige malen naar de concurrentie tussen zielzorg en geestelijke gezondheidszorg, maar hij komt nauwelijks met concrete voorbeelden en nergens geeft hij duidelijk weer hoe secularisering en ontzuiling hun weerslag vonden in de praktijk van de hulpverlening en in de ervaring van de patiënten en cliënten. Het ontbreken van hun perspectief vind ik het grootste gemis van dit boek; alleen aan het eind ervan laat Willemsen twee Riagg-clënten aan het woord, maar hun verhalen staan te zeer op zichzelf om historisch inzicht te verschaffen. De hulpverleners komen er beter van af: 29 van hen vertelden Willemsen over hun wederwaardigheden. Deze bestrijken de periode na 1950. De wijze waarop hij deze interviews heeft verwerkt, is echter onbevredigend: hij citeert en parafraseert ze uitvoerig, maar gebruikt ze nauwelijks voor een eigen analyse. Maar liefst een derde van de tekst van zijn boek bestaat uit citaten, die grotendeels zonder commentaar gepresenteerd worden en blijkbaar voor zichzelf moeten spreken. Meestal doen ze dat echter niet. Zo citeert Willemsen bijvoorbeeld bladzijdenlang uit een boek dat de in Venray werkzame psychiater F. M. Havermans aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog publiceerde en waarin deze uitgebreid ingaat op de erfelijkheid van psychische stoornissen en mogelijke eugenetische maatregelen. Willemsen suggereert dat Havermans niet alleen stond met zijn opvattingen, maar nergens maakt hij duidelijk wat ze met de hulpverleningspraktijk in Breda van doen hadden, waarin juist een sociaal-pedagogische benadering de toon aangaf. Elders wordt uitgebreid ingegaan op een publicatie van een MOB-psycholoog over 'het fenomeen broekpoepen' (109), volgens Willemsen een 'goed geschreven en degelijk opgebouwd relaas' (113), maar wat de betekenis ervan is in het licht van de ontwikkeling van de geestelijke gezondheidszorg laat hij volkomen in het ongewisse. Deze twee voorbeelden zijn symptomatisch voor het gebrek aan samenhang en analyse in het boek als geheel. Willemsen pretendeert dat het een sociale geschiedenis van de Bredase ambulante geestelijke gezondheidszorg is, maar hij komt niet verder dan een beschrijving van de organisatorische ontwikkeling, doorspekt met ellenlange citaten, die nauwelijks in een context worden geplaatst. De maatschappelijke achtergrond is weliswaar aanwezig in het boek in de vorm van talrijke foto's, die de sociale en architectuurgeschiedenis van Breda verbeelden en die vergezeld gaan van her en der weggeplukte citaten, maar dit — op zichzelf fraaie — 'beeldverhaal' van de Bredase kunsthistoricus Erik Dolne blijft geheel losstaan van Willemsens tekst. Zijn van gemakzucht getuigende boek haalt bij lange na niet het niveau van de recente geschiedschrijving van de inrichtingspsychiatrie.

Harry Oosterhuis

J. Smeets, *De affaire-Oss. Van lokaal conflict tot nationale rel* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2001, 284 blz., ISBN 90 284 1940 3).

De discussie omtrent de bevoegdheden van de Nederlandse politieorganen is niet recent. Zo veel is wel duidelijk na het lezen van het in 2001 verschenen *De affaire-Oss. Van lokaal conflict tot nationale rel* van historicus Jos Smeets. De auteur besteedt ruim aandacht aan het gebrekkige Nederlandse politiestelsel, in zijn ogen de basis van de problemen waardoor een lokaal conflict wist uit te groeien tot een nationale rel.

Waar ging de affaire-Oss om? De brigade-Oss van de koninklijke marechaussee maakte in het begin van de dertiger jaren van de vorige eeuw een einde aan de terreur van een aantal plaatselijke criminelen, maar raakte vervolgens in conflict met de katholieke procureur-generaal in Den Bosch toen notabelen uit Oss verdacht werden van fraude en zedendelicten.

De auteur onderkent in de affaire-Oss een tweetal fasen: de criminele fase beslaat ruwweg de periode 1932-1935, de periode waarin de brigade-Oss van de marechaussee door middel van een nieuw opsporingsbeleid drie beruchte kapitale misdrijven wist op te lossen, en de politieke fase, ruwweg de periode 1935 tot eind 1939, waarin de opsporingsmethoden in de vervolgonderzoeken van de marechaussee naar lokale notabelen aanleiding vormden tot felle bestuurlijke en politieke discussies tot op landelijk niveau.

Op 28 juni 1935 werd de brigade-Oss door koningin Wilhelmina gehuldigd. Dit moment kan gezien worden als een belangrijk scharnierpunt, zowel in de affaire-Oss als in het boek van Smeets. Het succes van de marechausseebrigade had tot gevolg dat de overmoedig geworden marechaussees een aantal geruchtmakende onderzoeken opstartten, die zij echter niet 'hard' konden maken. De politiepartners van de marechaussee plaatsten, ingegeven door de bij hen levende frustraties over het succes van de brigade-Oss, kanttekeningen bij de rechtmatigheid van het optreden van de marechaussees.

De persoon die meer dan een ander de slechte samenwerking tussen de politieorganen heeft gepersonifieerd was de procureur-generaal te Den Bosch, baron Speyart van Woerden. De auteur concludeert dat met name zijn optreden de affaire-Oss op scherp heeft gesteld. Het advies van de procureur-generaal woog zwaar in het besluit van minister Goseling van justitie om aan de brigade-Oss de opsporingsbevoegdheid per 1 april 1938 te ontzeggen. Na dit besluit escaleerde de affaire-Oss in een ordinaire machtsstrijd tussen de marechaussee enerzijds en het openbaar ministerie en justitie anderzijds.

Het duurde niet lang of de (landelijke) dag- en weekbladen wisten de 'botsing' tussen de verschillende partners breed uit te meten. Mede door deze aandacht groeide het lokaal conflict uit tot een nationale rel. De rel verdeelde niet alleen de hoogste ministerieel verantwoordelijken over de organisatie van het politiestelsel. Zij leek te zijn uitgegroeid tot een geloofstrijd tussen katholieken (de autoriteiten in Oss en justitie) en protestanten (de marechaussee).

De beschrijving van de verschillende politieorganen maakt deel uit van de politiek-organisatorische verdieping die Smeets met zijn boek wil aanbrengen. De vooroorlogse Nederlandse politieorganisatie stak gecompliceerd in elkaar. Onder de noemer 'politie' viel maar liefst een vijftal politieorganen: de gemeentepolitie, de gemeenteveldwacht, de rijksveldwacht, de koninklijke marechaussee en het korps politietroepen. Afhankelijk van de taak die hen was toebedeeld, dienden zij verschillende bazen. De scheiding van beheer en gezag was verre van bevorderlijk voor de samenwerking tussen genoemde politieorganen.

In de beschrijving van de politieorganen heeft Smeets vooral het zwaartepunt gelegd op het optreden van de brigade-Oss van de marechaussee. Dit betekent dat de rol van een andere belangrijke actor, namelijk de gemeentepolitie-Oss, enigszins onderbelicht blijft. Zijn keuze lijkt ingegeven door een tweetal omstandigheden: het beschikbare bronnenmateriaal en het